

**РОЗБУДОВА ДЕРЖАВИ І ПРАВА:
ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА КОНСТИТУЦІЙНОЇ ПРАКТИКИ**

ЗАВГОРОДНІЙ В.А.,
кандидат юридичних наук
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 340.130

**ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ
З ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ**

Статтю присвячено висвітленню окремих питань щодо особливостей виконання, застосування, дотримання та використання рішень Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) в Україні.

Ключові слова: виконання рішень ЄСПЛ, застосування рішень ЄСПЛ, дотримання рішень ЄСПЛ, використання рішень ЄСПЛ.

Статья посвящена отдельным вопросам, касающимся особенностей исполнения, применения, соблюдения и использования решений Европейского суда по правам человека в Украине.

Ключевые слова: исполнение решений Европейского суда по правам человека в Украине (ЕСПЧ), применение решений ЕСПЧ, соблюдение решений ЕСПЧ, использование решений ЕСПЧ.

The article is sanctified to consideration of separate questions in relation to the features of implementation, application, inhibition and use decisions of European Court on human rights in Ukraine.

Key words: implementation of decisions of ECHR, application of decisions of ECHR, observance of decisions of ECHR, use of decisions of ECHR.

Вступ. Прагнення України стати на один щабель із високорозвиненими демократичними країнами потребує вироблення ефективних механізмів щодо правореалізації, особливо коли це стосується норм, які створено високими міжнародними інституціями, до яких належить Європейський Суд з прав людини (далі – ЄСПЛ). Така необхідність обумовлюється визначенням на законодавчому рівні практики ЄСПЛ, що складається з його рішень, джерелом права, яке за своєю юридичною природою є правовим прецедентом. Ці рішення зумовлюють юридичні наслідки для правової системи України, мета яких – формування єдиних у Європі правових засобів забезпечення й захисту прав людини та їх імплементація у внутрішнє законодавство держави.

Водночас створення належних форм реалізації рішень ЄСПЛ зумовлюється необхідністю усунення причин порушення Україною Конвенції з прав людини та основоположних свобод, упровадження в українське судочинство та адміністративну практику європейських стандартів прав людини, створення передумов зменшення кількості звернень до Європейського суду проти України, яка нині перебуває на другому місці за кількістю поданих скарг до суду проти держав Ради Європи.

Проблеми правореалізації завжди перебувають у центрі уваги юридичної науки. Відповідно питанням щодо значення рішень Європейського суду з прав людини та порядку їх застосування присвячено праці М.Ф. Анісімової, В.Г. Буткевича, Ю.Ю. Білас, Є.Н. Бочарової,

В.А. Капустинського, П. М. Рабіновича, В. П. Кононенка, В. П. Паліюка, В. М. Репецького, О.В. Соловійова, Д.М. Супрун та ін. Однак питання щодо форм реалізації рішень Європейського суду з прав людини потребують подальших ґрунтовних досліджень.

Постановка завдання. Мета даної статті – проведення аналізу та характеристика форм реалізації рішень ЄСПЛ, визначених законодавством України та визначення шляхів їх удосконалення.

Результати дослідження. Законодавство, що регулює порядок утілення рішень ЄСПЛ в Україні, передбачає декілька форм їх реалізації. Основна з них – це виконання рішень ЄСПЛ шляхом виплати стягувачеві відшкодування та вжиття додаткових заходів індивідуального характеру, а також ужиття заходів загального характеру [1]. Дані положення відображають загальнотеоретичні уявлення щодо сутності виконання норми, яка є формою реалізації зобов'язуючих правових приписів, що покладають на суб'єкта юридичні обов'язки активного типу, й тому завжди пов'язані з необхідністю здійснення певних дій, що становлять зміст певного обов'язку [2, с. 361]. Відповідно в законодавстві визначено коло державних органів та установ, на яких покладено обов'язок щодо втілення приписів, визначених у рішенні ЄСПЛ. Дані суб'єкти класифікуються за обсягом повноважень на спеціально уповноважені (Міністерство юстиції України, Урядовий уповноважений), суб'єкти загальної компетенції (Кабінет Міністрів України), галузевої компетенції (міністерства, відомства); за напрямком діяльності – на суб'єкти координації (Міністерство юстиції України, Кабінет Міністрів України), суб'єкти реалізації рішень (Державна виконавча служба, Державне казначейство України тощо) та суб'єкти моніторингу (Уповноважений ВРУ з прав людини) і контролю (Міністерство юстиції України); за місцем у системі суб'єктів виконання рішень на основні суб'єкти (Міністерство юстиції України, Урядовий уповноважений, Кабінет Міністрів України) та допоміжні (Секретаріат Урядового уповноваженого та його представники, постійне представництво України в Раді Європи, заступники відповідних міністерств та відомств) [3, с. 155].

Значимо також, що визначений механізм виконання рішення Європейського суду по суті орієнтовано на виплату суми справедливої сатисфакції та повторний розгляд справи судом чи адміністративним органом. Заходи загального характеру, які має бути спрямовано на усунення зазначеної в рішенні системної проблеми та її першопричини, залишаються другорядними, на що вказує відсутність належного порядку їх утілення.

Так, у Законі відсутнє розуміння сутності адміністративної практики та порядку внесення змін до неї, а також не визначено порядок реалізації інших заходів, які визначаються – за умови нагляду з боку Комітету міністрів Ради Європи – державою-відповідачем відповідно до Рішення з метою забезпечення усунення недоліків системного характеру, припинення спричинених цими недоліками порушень Конвенції та забезпечення максимального відшкодування наслідків цих порушень. Такі обставини вказують на брак дієвого порядку виконання рішень ЄСПЛ як форми його реалізації та зумовлюють необхідність його удосконалення.

Слід також зауважити, що за змістом закон передбачає виконання Україною лише тих рішень ЄСПЛ, у якій вона є стороною у справі. Однак учасники Конвенції також є адресатами всіх рішень ЄСПЛ і повинні залучатися до їх вивчення та виконання в силу того, що Європейський суд розглядає всі попередньо винесені ним рішення як прецеденти. Тому нині виникає необхідність визначення на законодавчому рівні такого механізму.

Важливою формою реалізації рішень ЄСПЛ є їх застосування. Під застосуванням норм права розуміють владну діяльність компетентних органів і посадових осіб щодо підготовки й прийняття індивідуального рішення у справі на основі юридичних фактів і конкретних правових норм [4, с. 388]. Відповідно до Закону суди застосовують під час розгляду справ Конвенцію та практику Суду як джерело права. Найчастіше під джерелами права вчені-правники розуміють ті форми, в яких закріплюються загальнообов'язкові правила поведінки, тобто правові норми, що, власне, становлять об'єктивне юридичне право. Тобто під джерелами

права слід розуміти форми об'єктивізації правових норм, які служать ознаками їхньої обов'язковості в даному суспільстві й у даний час. Однак слід зазначити, що відсутність нормативного закріплення поняття «джерело права» обумовлює складність його розуміння. Водночас слід зазначити, що ст. 18 гл. 4 Закону під назвою «Застосування в Україні Конвенції та практики суду» вказує на можливість посилання національних судів на рішення та ухвали ЄСПЛ, а також у разі виявлення мовної розбіжності між оригінальними текстами та/або за потреби мовного тлумачення оригінального тексту використовується відповідна практика ЄСПЛ. Таким чином, законодавець під застосуванням також розуміє посилання на рішення та використання практики ЄСПЛ, що, на наш погляд, не узгоджується із загальною визначенням про застосування норми права й потребує відповідного коригування в Законі.

Також слід звернути увагу на те, що під час застосування у сфері законодавства та в адміністративній практиці передбачено здійснення органом представництва юридичної експертизи всіх законопроектів, а також підзаконних нормативних актів, на які поширюється вимога державної реєстрації, на відповідність Конвенції. Однак попередньо забезпечення юридичної експертизи законопроектів передбачається в Законі як захід загального характеру під час виконання рішень. Тому виникає питання: юридична експертиза це форма виконання рішення чи його застосування?

Знайшли певне відображення в законодавстві України й інші не менш важливі форми реалізації рішень ЄСПЛ, до яких належить використання, що полягає у використанні особою юридично визначених за нею можливостей для задоволення її потреб та інтересів. Так, відповідно до закону протягом десяти днів від дня отримання повідомлення Суду про набуття рішенням статусу остаточного орган представництва надсилає стягувачеві повідомлення з роз'ясненням його права подати до державної виконавчої служби заяву про виплату відшкодування. Одночасно неподання стягувачем заяви про виплату відшкодування не є перешкодою для виконання рішення. Такий підхід зумовлює визнання цього права стягувача формальним, або ж законодавець має на увазі виконання рішення взагалі, а не конкретно щодо виплати компенсації.

Також яскравим прикладом використання рішення ЄСПЛ є право стягувача порушити провадження про перегляд справи та/або про його право на відновлення провадження. Однак, слід зазначити, що визначені права стягувача на використання рішення ЄСПЛ захищені законом до форми його виконання, що не відповідає логіці побудови реалізації цього джерела права в Україні.

Намагання забезпечити таку форму реалізації рішення ЄСПЛ як дотримання, під якою розуміється реалізація заборонних юридичних норм, що полягає у пасивній поведінці суб'єктів, утримання від заборонених діянь [5, с. 249] можна прослідкувати у ст. 16 Закону, в якій визначено, що в разі невиконання або неналежного виконання рішення винні службові особи, до повноважень яких належить це виконання, несуть адміністративну, цивільну або кримінальну відповідальність, передбачену законами України. Так, ч. 4 ст. 382 Кримінального кодексу України передбачено відповідальність за умисне невиконання службовою особою рішення Європейського суду з прав людини та встановлено досить сувору відповідальність через позбавлення волі на строк від трьох до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років [6].

Зазначимо також, що кримінальної відповідальності за умисне незастосування практики ЄСПЛ не передбачено, а це вказує на можливість її ігнорування. При цьому зауважимо, що законодавець не дав чіткого розуміння самого терміна «практика ЄСПЛ». Також необхідно зазначити, що в законодавстві України, крім кримінальної, відсутні інші види відповідальності за невиконання рішень чи незастосування практики ЄСПЛ, що вказує на необхідність його доповнення або ж коригування Закону в частині, яка її передбачає.

Необхідність визначення відповідальності за невиконання практики ЄСПЛ також підтримують деякі з науковців. Так, О. В. Соловійов зазначає, що юридичну обов'язковість для судів України практики Суду у нетипових ситуаціях правозастосування як пріоритетного

джерела права може забезпечити лише певна санкція. Це має бути захід державного впливу, здатний захистити права особи у разі, якщо суб'єкт правозастосування не застосовує або зловживає неналежним застосуванням відповідних положень практики суду [7, с. 122–123].

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що чинним законодавством України в цілому визначено всі можливі форми реалізації рішень ЄСПЛ, що є джерелами права в Україні, а відповідно й загальнообов'язковими приписам. Однак кожна із закріплених форм реалізації не має досконалих механізмів забезпечення, що обумовлює необхідність їх розроблення. Такі обставини обумовлюють необхідність внесення змін до закону, що передбачає порядок виконання рішень та застосування практики ЄСПЛ. Почати це необхідно з його назви, яку, на наш погляд, має бути викладено у такій редакції: «Про реалізацію рішень та практики Європейського суду з прав людини в Україні».

Список використаних джерел:

1. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV // Відомості Верховної Ради України, 2006. – № 30. – Ст. 260.
2. Загальна теорія держави і права : [підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко, Л. Л. Богачова та ін. – Харків: Право, 2002. – 432 с.
3. Завгородній В. А. Органи державної виконавчої влади як суб'єкти виконання рішень європейського суду з прав людини в Україні / В. А. Завгородній // Актуальні проблеми політики: збірник наукових праць, 2013. – Вип. 48. – С. 148–157.
4. Теория государства и права: учебник для вузов; под ред. проф. В. М. Корельського и проф. В. Д. Перевалова. – 2-е изд., изм. и доп. – М.: НОРМА, 2002. – 616 с.
5. Копейчиков В. В. Правознавство : навч. посіб. / Копейчиков В. В. – 3-тє вид. перероб. та доп. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 432 с.
6. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 // Відомості Верховної Ради України, 2001. – № 25–26. – Ст. 131.
7. Соловійов О. В. Міжнародні договори та міжнародно-судова практика їх застосування як джерела національного права (за матеріалами застосування в Україні Європейської конвенції з прав людини та практики Страсбурзького суду) / О. В. Соловійов // Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Національної академії правових наук України; редкол.: П. М. Рабінович (голов. ред.) та ін. – Серія І. дослідження та реферати. – Вип. 26. – К. : АОК, 2012. – 164 с.

СКВІРСЬКИЙ І. О.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного
та трудового права
(Запорізький національний
університет)

УДК 342.9: 351.754.5 (477)

ІНСТИТУТ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ В ТЕОРІЇ ПРАВА ТА ПРАКТИЦІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Через призму історичного аналізу розглядається питання про становлення й розвиток в Російській імперії інституту громадського контролю. Автор доводить, що вивчення зазначеного питання має здійснюватися у нерозривному

